

Projekt-záró szakmai beszámoló

(2012. 10. 01.– 2016. 09. 30.)

Vezető kutató: Dr. Almási Tibor

A pályázat címe: Anjou-kori regeszták (az 1350-es évek)

Az pályázat azonosítója: OTKA/NKFI K 105610

A pályázatban résztvevő kutatók: Horogszegi Zoltán (2013-ig); Papp Róbert; Rábai Krisztina

A tervezetben megjelölt feladatok döntő részt eredményes teljesüléssel lezárultak, noha elvégzésüket a pályázat elindulásától komoly nehézségek terhelték. Az igényelt költségvetési kerethez képest a megítélt támogatás jóval alacsonyabb szintje megnehezítette a célkitűzésben változatlanul fő vállalásként megmaradt 3 kötet elkészítését, hiszen az alkalmazott kutatók bérezése így csupán részmunkaidőben volt lehetséges a rendelkezésre álló bérkeretből; másrészt a projekteredmények disszeminációja és mindenféle felmerülő dologi kiadás finanszírozása teljesen ellehetetlenült, tekintve, hogy kizárólag az oklevélfeldolgozást végző kutatók bérkiadására szolgált a pályázati fedezet. A helyzetet felemásan érintette azután annak kiderülése is 2013 szeptemberében, hogy az egyik munkatárs, Horogszegi Zoltán távozni kénytelen a csoportból, tekintettel arra, hogy az 5 évben megjelölt határozott időre történő alkalmazás időkeretét túllépve a jogszabályok nem tették lehetővé szerződésének a pályázat futamidejére történő meghosszabítását (az elbocsátáshoz vezető körülmények részletes leírását az OTKÁ-val váltott hivatalos levélváltás tartalmazza). A hasonló helyzetbe került Rábai Krisztina esetével kapcsolatban megjegyzendő, hogy a Szegedi Egyetem Bölcsészettudományi Kara azzal mentette meg a projektet a teljes zátonyra futástól, hogy őt kész volt határozatlan idejű foglalkoztatottá átsorolni, s így folytathatta kutatómunkáját. Horogszegi Zoltán kiesése miatt 1 év után kényszerűen megtörtént a pályázat áttervezése, azzal, hogy a fő célkitűzés, a 3 Nagy Lajos-kori évet feldolgozó kötet anyagának összeállítása nem változott, így e feladat elvégzése a továbbiakban alapvetően a megmaradó 2 munkatársra hárult.

Vitathatatlan persze, hogy az ekként alakuló helyzetnek volt egy kedvező mozzanata is, jelesül az, hogy a Horogszegi Zoltán bérezésének megszűntével felszabadult összeg 2013 végétől a köteteken továbbra is dolgozó munkatársak, Papp Róbert és – az időközben doktori fokozatot szerző – Rábai Krisztina alkalmazására lett átcsoportosítva, ami egyszersmind lehetővé tette teljes munkaidejű alkalmazásukat. E változtatás, figyelembe véve az elvégzendő munka mennyiségét és természetét, komolyan indokolt volt, hiszen a pályázatban vállalt feladat, az 1357-es, 1358-as és

1359-es év okleveles anyagának teljességre törekvő feldolgoása, illetve publikálásra való előkészítése az Anjou-kori oklevéltár sorozatának keretei között kifejezetten munkaerőigényes és speciális felkészültséget igénylő tevékenységnek mondható.

Az eddigi tendenciáknak megfelelően tudni lehetett, hogy az Anjou-kor éveinek feldolgozásával előre haladva évenként fokozatosan növekvő számban egyre nagyobb és nagyobb mennyiségű oklevél regesztázása hárul a kötetek szerkesztőire, ám azt előre pontosan soha nem lehetett megmondani, hogy a korábbiakhoz képest ténylegesen mekkora többlet jelentkezik a magasabb évszámokhoz kapcsolódó iratanyag feldolgoása során. Ráadásul a háborús években olykor-olykor akár még némi visszaeséssel is számolni lehet az irattermés előzetes felbecslésekor. Jelen esetben, miként azt az elkészült kötetek bizonyítják, a növekmény igencsak jelentős az előzetes várakozáshoz képest, amely az előkalkuláció során összesítve a 3 kötetben 2500—2700 körüli végső dokumentumszámot tételezett fel, végeredményben azonban ez a szám meghaladja a 3100-at.

Az 1358-as kötet regesztaszámát és mutatótétteleit tekintve ugyancsak kitűnik mind a pályázat másik két kötete, mind a sorozat eddigi kötetei közül (időrendben az utolsó, az 1356 év archivisztikai anyagát tartalmazó kötet a sorozaton belül a 40-es sorszámot viseli). Az 1358. évet jelölő 42. kötet lezárása, amely egy teljesen pályakezdő fiatal kutatómunkája eredményének tekinthető, azért is mondható hatalmas teljesítménynek, mert a sorozat eddig megjelent és most munkálatok alatt lévő kötetei közül a legnagyobb terjedelmű kötetről van szó. Az előzetes feladatmeghatározáshoz képest több mint másfélszeres mennyiségű oklevélregesztát tartalmaz e kötet, szám szerint közel 1500 oklevélkivonatot. Az 1320-as és 30-as években a kötetek dokumentumszáma még csak 7-800 körül mozgott 15-18 ezer névinformációval. Az 1358-as kötet mutatóbeli névinformációi megközelítik a 30 ezret. A mutató terjedelme a kötetben az erősen csökkentett betűméret és a kéthasábos szerkesztés ellenére is meghaladja a 200 oldalt. Ráadásul a peranyagok bonyolultabbá válása következtében sokkal több a nagy terjedelmű regeszta, mint a megelőző évtizedek irathagyatékát feldolgozó kötetekben. Az 1357-es kötet a maga, közel 900 regesztájával ugyancsak jelentősnek mondható, különösen, ha összevetjük az 1356-os évet feldolgozó XL. kötetel, ahol 700-hoz közeli volt a regesztaszám. A mutatókban tapasztalható növekmény jelentős részben a regesztaszám emelkedésével magyarázható, bár az sem elhanyagolható körülmény, hogy a névmutató mellett a Lajos-kor köteteiben immár tárgymutató is található, amely egyrészt terjedelmi növekedést eredményez, másrészt elkészítése többletteherként nehezedik a résztvevő kutatókra.

A feldolgozó munkában markáns jellegbeli eltérései miatt elkülönült munkafázist jelentő pápai oklevelek is minden korábbi kötetnél nagyobb számot mutatnak mindhárom kötetben; ez az

eltérés különösen számottevő az 1358-as kötetnél, amelyben több mint 150 pápai irat kapott helyet. A növekményhez hozzájárult az Apostoli Kamara iratainak év közben közzétett kötetében fellelhető dokumentumok regesztázása.

A kötetek elkészítését egy speciális program tette lehetővé, amelynek fejlesztése, az igényeket rugalmasan követni tudó dinamikus változtathatósága ugyancsak a kötet szerkesztők munkáját dicséri. Segítségével – az apparátusban és a mutatóban használt betűméret csökkentésének köszönhetően – viszonylag könnyen megoldhatóvá válik, hogy a majdani kiadás során a jelentősen megnövekedett terjedelem fizikálisan ne feszítse túl egy, a sorozat hagyományaihoz igazodó papírkötéses könyv megengedhető kereteit.

Figyelembe véve, hogy az Anjou-kori oklevéltár első kötetei az 1990-es években jelentek meg, az azóta leszűrt tapasztalatok alapján több helyen változtatni, módosítani, finomítani, igazítani szükséges a kötetek szerkesztési elvein, s erre a megjelenés előtt álló kötetekben is találunk példát. A nagyközönség számára is látványosak lesznek ezek a változtatások, fejlesztések, hogy csak egy momentumról essék említés, az eddig külön számot nem viselő, a főszövegben helyet kapó, valójában más évben kelt oklevelek rövid tartalmi kivonatai – elkülönülve – a kötet végén kapnak majd önálló címmel ellátott fejezetben helyet (*Documenta, quae ad annos alienos pertinent*), segítve ezzel áttekinthetőségüket.

A rohamosan bővülő hazai és nemzetközi forráskiadások és a szakirodalmi bázis növekedése is folyamatos figyelmet igényel a szerkesztők részéről, s ezek feldolgozása, valamint az egyre gyarapodó bibliográfiai bázisba történő beépítése a pályázat során szintén megtörtént. Hasonlóan a résztvevő kutatók többletmunkáját igénylő feladat – a sorozat korábbi gyakorlatával szakítva – az okleveleken látható pecsétek leírása. Jelentős változások mentek végbe a Magyar Nemzeti Levéltár anyagának elérhetősége szempontjából, hiszen az oklevéltár forrásbázisát jelentő oklevelek digitalizálása és a világhálón történő elérhetővé tétele révén a Diplomatikai Levéltár állományában található pecsétokről is fényképes anyag áll rendelkezésre. Ez az újdonság lehetővé tette, hogy az eddigi pecsétleíró gyakorlattal felhagyva – melynek lényege az volt, hogy a korábban csak a levéltárban tanulmányozható pecsétokről egy levéltáros kolléga készített leírást, s ezen munkafolyamat finanszírozása pluszban terhelte meg az aktuálisan elnyert pályázati költségvetést – a megjelenés előtt álló kötetekben szereplő pecsétleírásokat ugyancsak az adott kötetben munkálkodó résztvevő kutatók készítették el.

A Diplomatikai Fényképgyűjtemény anyagának hasonló színvonalú feldolgozása az állomány sajátosságából fakadóan nem végezhető el ilyen egyszerűen, azonban az elektronikusan elérhető nemzetközi adatbázisok, így elsősorban is a „monasterium” (www.monasterium.net)

állományának folyamatos bővülése révén egyre több, korábban csak fekete-fehér fényképen tanulmányozható oklevél (pl. az iratgazdag Pannonhalmi Bencés Főapátság Levéltára) vált és válik elérhetővé a kutatók és forrásfeldolgozók számára. A Monasterium-projekt azért is különösen nagy jelentőségű az Anjou-kori oklevéltár munkálatai szempontjából, mivel Közép-Európa térségére vetítve egy olyan eszmei nagy egészet megtestesítő középkori forrásanyag válik elérhetővé a csatlakozott levéltárak anyagának majdani teljesebb közzététele révén (gondoljunk csak a szlovákiai levéltárakban őrzött hatalmas mennyiségű magyar vonatkozású iratra), amelynek jóvoltából az oklevéltár szerkesztői is egyre könnyebben eleget tudnának tenni a sorozat elindításakor megfogalmazott „teljességre törekvés” alapelvének és igényének. Sorozatunk nem csupán passzív élvezője, hanem aktív résztvevője kíván lenni ennek a folyamatnak, s remény van arra, hogy a Monasterium projekt keretei között most induló nagyszabású pecsét-digitalizálás (Refectance Transformation Imaging) munkájához kapcsolódva pecsétleírásaink kiegészíthetők, teljesebbé tehetik a kialakítandó középkori pecsét-adatbázis egyes elemeit.

A felsorolt munkalátok természetesen együtt jártak azzal, hogy a kötetek elkészítésére fordított idő jelentékenyen megnövekedett. Az oklevél-feldolgozást végző két kutató a kezdetekkor számukra kijelölt köteteket elkészítette, a XLII. kötet (1358) műszaki szerkesztése is megtörtént, és bírálati szakaszában van a kötet megjelentetését célzó NKA-pályázat is, még ha a rendelkezésre álló pályázati forrás visszafogott szintjéhez mérten szerények is e tekintetben az eredményesség esélyei. Megjegyzendő, hogy megfelelő forrás hiányában mind a műszaki szerkesztés, mind a lektorálás pro bono-alapon történt. A XLI. kötet (1357) ugyancsak túljutott az irtatfeldolgozás és kötetké formálás szakaszán, s lektorálásra, illetve műszaki szerkesztésre vár. Az eme két kötetet elkészítő szerkesztők vették át és folytatták a Horogszegi Zoltán kiválásával gazdátlaná vált XLIII. kötet (1359) oklevél-feldolgozói és szerkesztői munkálatait, amelyeket a megfeszített ütemes munka ellenére sem sikerült a pályázati terminus végére teljesen lezárniuk. Az elkészült nagy tömegű oklevél-kivonat egy-egy nagy halmaza az irat-feldolgozás különböző szintjeinél tart. Az 1359-es évhez rendelhető feldolgozást igénylő dokumentumok 1035-ben megjelölhető kiinduló számából hozzávetőleg 700 irat teljeskörű feldolgozása történt meg, amelynek eredményeként közel 400 és 500 közötti regeszta tekinthető végleges megfogalmazásúnak, illetve archivális és bibliográfiai apparátusában is véglegesnek. Ezen kívül a különböző fennmaradási formák legalább egy változatának feldolgozásával további nagyszámú – százas nagyságrendben rendelkezésre álló – nyers kivonat készült el, amelyek többsége esetében viszont a láthatóan rendelkezésre álló, más fennmaradási formákban megőrződött további iratpéldányokkal való összevetés, a névváltozatok rögzítése, továbbá a különféle szövegváltozatok filiációjának tisztázása révén az archivisztikai és bibliográfiai apparátus véglegesítése még ezután teljesítendő feladat. E hátralévő teendők elvégzését a két résztvevő kutató a továbbiakban is feladatának tekinti, s azok kivitelezésén jelenleg is dolgoznak,

Rábai Krisztina a Történeti Segédtudományok Tanszék adjunktusaként, Papp Róbert pedig mint ugyanezen tanszékhez kapcsolódó doktorjelölt. Az 1359. évet tartalmazó XLIII. kötet teljes anyagának feldolgozása ezáltal biztosított, és hamarosan lezárul. Kilátásaink szerint az elkészült és ezután lektorálandó kötetekkel a 2017. év során jelentkezzük kiadási pályázatokon – amennyiben nyílik erre forrás – a publikálásukhoz szükséges összeg fedezetére.

Ahogy az előző beszámolóban is jeleztük, a megnövekedett teher, amely a kutatók vállára nehezedett, csak korlátozottan tette lehetővé, hogy a szűk értelemben vett iratfeldolgozói és kötetszerkesztői feladatokon kívül egyéb tudományos tevékenységet is folytassanak, vagy hogy szakmai fórumokon megjelenjenek a jelen pályázathoz szorosan kapcsolódó eredményeikkel (publikációkkal, előadásokkal), bár ilyen vállalás a munkatervben eredetileg sem volt rögzítve, s az ezekhez szükséges anyagi háttér sem állt a pályázatban rendelkezésre.

Természetesen a feldolgozott iratanyag bőségesen tartalmaz olyan új információkat, amelyek kiindulást kínálnak új eredményeket közzé tevő részletfeldolgozások elkészítéséhez – különösen a velencei háborúval és a békekötéssel kapcsolatos teljes dokumentáció birtokában lehet s tűnik érdemesnek újra feldolgozni a Dalmácia fölötti uralom korszakbeli problematikáját –, ám a kötetkészítési érdekek ezt háttérbe szorították, s a publikálások írása ill. megjelentetése a pályázat lezárásának időpontján túlmutatva most kezd realizálódni (a Belvedere Meridionale hasábjain Papp Róbert cikke 'A Ragusa város és I. Lajos magyar király között 1358-ban létrejött megállapodás kapcsán keletkezett oklevelek regesztái', valamint ugyancsak az ő tollából 'A zárai békekötéshez, valamint annak nemzetközi utóéletéhez kapcsolódó 1358. évi oklevelek').

A fent leírt nehézségek ellenére a pályázatban vállaltakon felül, járulékos eredményként említést érdemelnek, az egyéb – egyetemi tanszéki, illetve doktori iskolai – finanszírozás révén megvalósult konferencia részvételek, a résztvevők által meghívott előadóként tartott előadások, workshop-on és más fórumokon a projekt eredményeinek nemzetközi megismertetésére irányuló munkálatok.

A projekteredmények disszeminációjának érdekeit szem előtt tartva a résztvevő kutatók az előző pályázati ciklusban kiépült, s az elmúlt 4 évben is aktívan működő nemzetközi kapcsolatoknak, együttműködéseknek köszönhetően meghívott előadóként, a Tempus Közalapítvány támogatásával és az Erasmus mobilitási program keretei között előadásokat, konzultációkat tartottak, külföldi egyetemeken az Anjou-kori oklevéltár sorozat megismertetése, népszerűsítése, továbbfejlesztése céljából, betekintést engedvén a külföldi partnerintézmények kutatóinak, oktatóinak és hallgatóinak a kötetszerkesztés munkájába. Intézményhez és időhöz kötve a konkrétumok röviden: Hradec Králové-i Egyetem Történeti Intézet 2013. jan. 21-27.; Krakkói

Jagelló Egyetem Történeti Segédtudományok Tanszék 2013. máj. 20-27., Siauliai Egyetem Történeti Intézet 2014. jan. 31.-febr. 8.; Hradec Králové-i Egyetem Könyvtár, információ és levéltár tanszékén a “Modernisation and Innovation of Study Programs of Faculty of Arts of University of Hradec Králové“ (CZ.1.07/2.2.00/28.0106) program keretei között tartott előadások, workshop-ok [tematika: Paleography of Middle Ages and Early Modern Age; Diplomats of Monarchs in Medieval Hungary; How to edit charters of Angevin Monarchs in Hungary] 2014. ápr. 22-30; Brno Masaryk Egyetem Történeti Segédtudományok Tanszék (CZ.1.07/2.2.00/28.0228 Filozofická fakulta jako pracoviště excelentního vzdělávání: Komplexní inovace studijních oborů a programů na FFMU s ohledem na požadavky znalostní ekonomiky (FIFA)) program keretei között tartott előadások 2014. nov. 24-28.; Bécsben végzett a projektcélokban szereplő kötetekhez levéltári és könyvészeti kutatómunka 2014. okt.-nov.; Sziléziai Egyetem (Opava) Történeti és Régészeti Intézet 2015. jan.; Opavai Megyei Levéltár 2016. szept.

Az ilyen természetű külföldi utak több funkciót is betöltenek. A könyvtározási lehetőségek kihasználásával előre viszik a munkálatok alatt álló köteteket, hiszen a Lajos-kori élénk diplomácia és háborús politika fokozottabban kívánja a külföldi oklevélpublikációk áttekintését és használatát, de emellett e más forrásokból finanszírozott tanulmány- és kutatóutak jól szolgálják és elősegítik a külföldi szakmai kapcsolatépítést, valamint az Anjou-kori oklevéltár nemzetközi megismertetését.

E tudományos kapcsolatok építésének és ápolásának jelentősége elsősorban azzal összefüggésben képvisel jelentős értéket, hogy az oklevél-feldolgozó munkálatok pillanatnyilag a legintenzívebben arra az időszakra irányulnak, amikor Nagy Lajos király élénk külpolitikai törekvései és érdekeltségei közel hozták egymáshoz, illetve összekapcsolták a magyar, valamint a különböző közép-európai térségek (cseh, morva, lengyel és litván) politikai mozgásait és történéseit. Ezáltal közösek a tudományos érdekeltségek az oklevelekből megismerhető korabeli viszonyok mélyebb és pontosabb feltárásában, amely tudományos feladat elvégzését hatékonyan szolgálják a külföldi partnerintézményekben nyíló könyvészeti kutatások lehetőségei.

Összességében elmondható, hogy a pályázat a kezdeti nehézségek ellenére sikeresen zárult és megteremtette a lehetőséget annak, hogy az Anjou-kori oklevéltár a közel jövőben publikálандó, további 3 kötetrel bővüljön. A kézzelfogható eredményen kívül a nemzetközi kapcsolatok életben tartása és bővítése sem elhanyagolható sikere a projektnek, s reményeink szerint mindezek elősegítik, s szükség esetén megteremtik a sorozat további kötetének elkészítését.

Szeged, 2016. október 29.

Dr. Almási Tibor
vezető kutató